



ԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ



ՎԱՐԱԳ ԱՌԱՔԵԼՅԱՆ

ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՇԵՇՏԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՍՏ

ՆԻԿՈԼ ԱՂԲԱԼՅԱՆԻ

Նիկոլ Աղբալյանը բազմակողմանի զարգացած մարդ էր, մի բան, որ իր դրական արժանիքների հետ միասին ուներ մաս իր հակակշիռ բացասական կողմերը: Ամենից առաջ մշտնա թափանցուն բազմակողմանի զարգացածության հակումը ապակենտրոնացման: Հոգեբանորեն մարդը ձեռքը զգում է այս կողմ, այն կողմ, ցրվում է և չի հասնում այն արդյունքին, որ կարող էր հասնել գիտության մի բնագավառում, որտեղ ինքը կոչված է, որի համար պատրաստվում է:

Նիկոլ Աղբալյանը հմուտ գրականագետ էր՝ գրաքննադատ, և կարող էր այդ բնագավառում գիտական մեծ գործեր ստեղծել, բայց չարեց: Իր ընկերներն ու կուսակիցները մրան մեղադրում են ծուլության մեջ: Մեզ թվում է, թե այդ կարծիքը սխալ է: Բայց մաս ազգային գործչի մրա հանգամանքը պակաս դեր չէր խաղում, որ մա չկարողանար ժամերով գրադարաններում անցկացնել: Նա իր մասին ասել է. «Սուրը չթողեց, որ գրիչ դառնամ, գիրը չթողեց, որ մարտիկ դառնամ»:

Այդպիսի մարդիկ հոգեբանորեն մեկը մյուսով արդարացում, խղճի կամիքները մասամբ ամոքում են:

Աղբալյանն ունի մաս հայերենագիտական աշխատություններ, որոնք հայրենիքում ծանոթ չեն մուսուլման լեզվաբան հայագետներին: Չնայած դրանք խիստ մշակակվել են (բայց կտեսնեք, որ դա անտեղի է): Այդ աշխատությունները վերաբերում են հայերենի հնչյունաբանությանը, բառագիտությանը, բոլորվների, շեշտին և այլն: Մենք պետք է անդրադառնանք դրանց: Առաջին հոդվածը ուզում ենք սկսել շեշտից:

Նիկոլ Աղբալյանը հրաշալի լսողություն ուներ, հազվագյուտ երգիչ էր: Գևորգյան Շմարանում երաժշտական կրթություն էր ստացել, ուստի հայերենի

շեշտադրության մասին գրա ասած խոսքը գիտական մեծ արժեք ունի, մանավանդ որ մեր շեշտի մասին ուսումնասիրություն չկա: «Հայերենի շեշտը» գրա խոսքը այսօր էլ գիտականությունը պահպանում է, մանավանդ որ այդ խոսքին Հայաստանում գրեթե ոչ ոք ծանոթ չէ: Աղբայրյանն իր խոսքի մեջ հաճախ ասում է, թե այս կամ այն խոսքի շեշտը պետք է ուսումնասիրվի, ուրեմն իմքը ուրվագիծ է տալիս:

Գրաբարի հետ կատարված հնչյունների փոփոխությունների մեծ մասը կապված է շեշտի հետ: Հայերենի համեմատական ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ մեր գրաբարի բնիկ արմատները հնդեվրոպական ցեղակից լեզուներից մի վանկով պակաս են, օրինակ՝ սանսկրիտ սանա, հուն. էնուս, լատին. սենեք, հայերեն հին: Սանկա. պանջա, հունարեն պենտե, հայ. հինգ:

Ըստ Նիկոլ Աղբայրյանի, հայերեն բոլոր բարբառները շեշտում են մախավերջին վանկը, ուրեմն հայերենը փաստորեն վերջահար շեշտ ունի: Արարատյան գյուղացին շեշտում է գո՛րբան, է՛գի, քա՛ղաք, կա՛րմիր և այլն: Բայց սա գրաբարի հին շեշտ չէ: Գրաբարի մախավերջին վանկի շեշտ բառի վերջին վանկի կորուստով դարձավ վերջնավանկային: Իսկ արարատյան խոսվածքների շեշտը մի վանկ էլ դեպի սկիզբ խաղաց և դարձյալ շեշտեց մախավերջինը: Գրաբարը ամենասկզբում շեշտում էր աթո՛ոռ, ո-ն ընկավ, շեշտը դարձավ վերջնավանկային՝ աթո՛ո: Բարբառներում մի վանկ էլ դեպի սկիզբ անցավ, դարձավ աթո՛ո:

Հայերենի շեշտը մասամբ է կայուն. եթե մեր լեզվի շեշտը մանրամասն ուսումնասիրվի, կտեսնենք, որ այդ կայունությունը համարվելու է սխալ: Նայած մեր շարահյուսության և ասվածքի ձևին՝ շեշտը զարմանալի փոփոխություն է կրում: Նայե՛մ, տե՛սնեն, մեր Անդրա՛նիկն է, կանչեցի՝ Անդրա՛նիկ, հե՛յ:

Մեր մոռ լեզուն իր մշակման հիմքը համարեց արարատյան բարբառը, բայց շեշտադրության հարցում հետևեց գրաբարի քարացած վերջնավանկային շեշտին, իսկ դրանից մեր լեզվի կենդանի ելևէջներից, արտահայտչականությունից և տաղաչափական տարազներից շատ բան կորցրինք: Մեր լեզուն շատ աղքատ է, քորեակա՛մ՝ մեծասար ոտքերից՝ այսինքն մի շեշտված և մի անշեշտ հաջորդող վանկով ոտքերից: Այդպիսի բառեր են միավանկ հոդով բառերը և ա՛ստղ, կա՛յսր, մա՛նր, բա՛րձր ա՛րկղ, կո՛ճղ, ծա՛նր, փո՛քր և ուրիշ ոչ շատ բառեր:

Մեր լեզուն աղքատ է մակ ստեղնային (դակտիլ) ոտքերով՝ այսինքն չունի մի շեշտված և հաջորդ երկու անշեշտ վանկերով բառեր: Չունենք մակ քողաղոս (անֆիքրաքոս) մի անշեշտ, մի շեշտված և անշեշտ վանկերով բառեր:

Գրական լեզվում վերջընթեր շեշտվող վանկեր ունեն կո՛ճղ, ա՛ստղ, սա՛ոն, տա՛րր, ա՛նգղ, դա՛ոն, տա՛սն, կա՛յսր և այլ բառեր:

Եռավանկ և քառավանկ բառերը վերջնահար շեշտ ունեն՝ լիաբո՛ւոն, գի-շա՛նգղ, լուսա՛ստղ, գառնա՛նգղ, վերջիվե՛րջո, լիաձե՛ոն, արագո՛ւոն, վեհա՛նձն, Արագածո՛ւոն, դյուցա՛զն, Հայկա՛զն, Ագա՛տն, Մասի՛ս, քաղցրախա՛ոն, ջրախա՛ոն:

Մի շարք երկվանկ, եռվանկ բառեր շեշտ ունեն վերջընթեր վանկի վրա, ինչպես գրե՛թե, մի՛թե, ո՛չ մի, ի՛սկույն, իսկա՛պես, արդա՛րև, շո՛ւտով, ո՛չ թե, հա՛գիվ, հի՛մա, հե՛տո, ա՛յսպես, ա՛յդպես, ա՛յնպես, մո՛ւյնպես, ո՛րպես, իսկա՛պես, մինչև՛իսկ, մո՛ւյնիսկ, գո՛մե, դա՛րձյալ, ա՛յսօր, մո՛ւյնչափ, թե՛ն, թե՛պես,

թեպե՛տե, վա՛սնզի, մանա՛վանդ, քա՛նզի, ա՛յնծամ, քա՛նի, ո՛րքան, համե՛ցեք, ո՛րտեղ, միճէ՛կիսկ և այլն: Այժմ շատերը դրանք վերջավանկ են շեշտում:

Երբ միավանկ բառի կրկնությունը մակբայ է կամ ածական, շեշտվում է առաջին վանկը, օրինակ՝ սո՛ւր-սուր փշեր, մե՛ծ-մեծ ձեռներ, խո՛ւմբ-խումբ եկան, վե՛ր-վեր թռան, գո՛ւյգ-գույգ գնացին, վա՛ռ-վառ կակաչներ և այլն:

Երկրորդ վանկերը կարճ են արտաբերվում և սահման հասնում են հաջորդ բառին: Այդպես են բոլոր անշեշտ վանկերը: Իսկ երբ կրկնությունը սուկ կրկնություն է առանց ածական ու մակբայ լինելու, շեշտվում է երկրորդը: Ջո՛ւր-ջո՛ւր, տո՛ւն-տո՛ւն, դեպի տո՛ւն, ջու ջու ջո՛ւ վո՛ւշ-վո՛ւշ Անուշ: Առաջինը երկար է, կարող է թույլ շեշտ ունենալ կամ չունենալ, իսկ երկրորդը կարճ է ու հատու և ուժգին շեշտ ունի:

Առաջին բաղադրիչի վրա է շեշտը մասնայայտի կազմությունների դեպքում. կա՛լուկոթ, տո՛ւն-տեղ, ամա՛ն-չաման, առո՛ք-փառոք, ճե՛փ-ճերմակ, սե՛փ-սև, կա՛ս-կարմիր, գա՛ռ-վառ, լո՛ւտումունջ, կո՛ւշտուկուտ, ավե՛լ-խորթ և այլն:

Առաջին վանկի վրա է մասն երկվանկ կոչականների շեշտը. Մա՛րո, Կա՛րո, Հա՛մո, Սե՛թո, Գի՛նո, Պե՛տո: Բայց կոչականի այլալլ ձևեր կան, կարող ենք երկու վանկն էլ շեշտել, մայած ինչ իմաստով ենք կանչում:

Այսպես են մասն եռավանկ անունները. Համբա՛րձում, Կիրա՛կոս, Մարտի՛րոս, Կարա՛պետ: Այդպես են շեշտվում մասն սովորական բառերը, երբ իբրև կոչական են գործածվում. ավա՛զակ. խառնա՛կիչ, անա՛զնիվ, սիրե՛լիս, ամի՛րավ, ա՛ղջի անաստված:

Մի շարք անիծական ու բարի մաղթանքի բայեր շեշտվում են մախավերջմավանկով, անի՛ծվես, չորա՛մաս, սևավո՛րվես, չմեծա՛մաս, գե՛տիճը մտնես, սև՛կապես, պապա՛նձվես, թաղե՛մ քեզ, լա՛լկվես և այլն, ա՛պրես, զորա՛մաս, կե՛ց-ցես, կանա՛չես, ծա՛ղկես և այլն:

Առաջին վանկն են շեշտում երկվանկ կրկնությունները. կա՛մաց-կամաց, ա՛րագ-արագ, հե՛ռու-հեռու մնա, տե՛սակ-տեսակ, կո՛պիտ-կոպիտ մարդիկ են, բա՛րի-բարի եղիր:

Նախորդ վանկն են շեշտում բոլոր հարադիր բարդությունները. մե՛րս գալ, դո՛ւրս գալ, վե՛րջ տալ, վա՛գ տալ, վե՛ր կենալ, սի՛րտ տալ, խեղժի՛ գալ, աչքո՛վ անել, ակա՛նջ դնել, մի՛տ բերել և այլն:

Նախորդ վանկն են շեշտում հոդավոր բոլոր բառերը. գի՛րքս, տո՛ւնդ, շե՛մքդ, սեղա՛նը, գրի՛չդ և այլն:

Երբեմն մախորդ վանկն են շեշտում, բայի սահմանականի ներկան, անկատար անցյալը:

Առաջին վանկն են շեշտում ներկայի և անցյալ անկատարի ժխտական ձևերը. չե՛մ գրում: Այսպես են մասն վաղակատարի ժխտական ձևերը. չե՛մ գրել:

Այսպես է շեշտվում մասն արգելական հրամայականը. մի՛ գրիր, մի՛ գրեք:

Առաջին վանկն է շեշտ առնում մասն անվանական ստորոգյալները. մա՛րդ եմ:

Եթե մակբայները բայից առաջ են կիրառվում, շեշտվում են մակբայները. շա՛տ խոսեց, լա՛վ երգեց:

Եթե բայերը և մակբայները բազմահնչյուն են, բայերը թույլ շեշտ են առնում:

Եթե անվանական ստորոգյալը որոշիչ ունի, շեշտը առնում է որոշիչը. լա՛վ մարդ է, չա՛ր աղջիկ է: Եթե այդ որոշիչը մի այլ որոշիչ ունի, շեշտը անցնում է որոշիչի որոշիչին, չափազա՛նց սիրում աղջիկ է, խի՛ստ տգեղ կին է, շա՛տ բարի մարդ է...

Կապերի հետ կազմված կապակցության մասերի բառն է շեշտ առնում. Քո՛ վրա է մեղքը. Արա՛ մասին է խոսում. Գերա՛նի՛ տակ մնաց. պատի՛ տակ ընկած է. արանց տա՛մ մնաց. բացի քեզա՛նի՛ց, առ ա՛յն:

Մեր արտաբերության կշռույթի հիմնական չափերը մեկ-երկու վանկերն են: Սրանք առանց որևէ ընդհատման ենք արտաբերում. օրինակ՝ սուր, բույր, լուռ, կատակ, որակ, քանակ և այլն: Այսպիսի բառեր առանց որևէ ընդհատման մի շնչով արտաբերվում են: Եռավանկ, քառավանկ, հնգավանկ, վեցավանկ բառերը արտաբերվում են անակատելի կիսվելով՝ որոշ դադարով: Եռավանկ բառերի դադարը առաջին և երկրորդ վանկի միջև է ընկնում: Անդ/րանիկ, ման/կություն, ան/ազնիվ և այլն: Քառավանկ բառերի դադարը ընկնում է ուղիղ մեջտեղը՝ երկ-վանկից հետո, քընե/ցըրի, տանտի/րուհի, հիվան/դանոց և այլն:

Իսկ հինգավանկ բառերի առաջին վանկը անջատվում է, մնացածը արտաբերվում է, ինչպես քառավանկ բառերը: Ամեն արտաբերություն իր կանոնավորումը կատարում է շեշտված և անշեշտ վանկերի որոշակի համաչափությամբ: Այսքան անշեշտ վանկին հասնում է մի շեշտված վանկ: Այս երևույթը մեր արտաբերության կշռույթն է (ոհիթը): Մեր լեզվի կշռույթը այնպիսին է, որ քառավանկ և մանավանդ հնգավանկ բառերը մի շեշտով չենք կարող արտաբերել: Քառավանկ բառերի երկրորդական շեշտը ավելի թույլ է, քան հնգավանկերինը: Իսկ եթե ավելի է բառերի վանկերի թիվը, ապա բառը գրեթե երկու շեշտեր է առնում. օրինակ՝ հե՛ռուստատեսությո՛ւն: Առաջին շեշտը ավելի ուժեղ է, քան քառավանկ, հնգավանկ բառերի առաջին շեշտերը:

Մեր քառավանկ, հնգավանկ բառերը երկու շեշտ ունեն: Ընդունենք, որ մեր բառերը վերջին վանկն են շեշտում, բայց երկարահունչ բառերն ունեն մեկ մի թույլ շեշտ, սկզբի ձայնավորի վրա: Այդպես են արտաբերվում մեծ այնպիսի մասնադասություններ, որոնք չորս-հինգ վանկից են կազմված: Իսկ՝ շա՛տ լավ աղջիկ է մասնադասության ուժեղ շեշտը շատ բառի վրա է, իսկ թույլ շեշտը՝ աղջիկ բառի վերջին վանկի վրա:

Մեր հնգավանկ և ավելի վանկ ունեցող բառերը սակավաթիվ են: Մեր արտաբերության արարողությունը չի կարողանում դրանք տեղավորել, ուստի այդ կարգի բառերի մի վանկը սղվում է: Հարսանիքատուն տալիս է հասանքատուն:

Մեր բարբառները եռավանկ բառերի մեծ մասը շեշտում են միջին վանկը, իսկ գրականը շեշտում է վերջին վանկը: Գրականը որոշ պարագաներում մույնպես միջին վանկն է շեշտում. օրինակ՝ անի՛ծվես, պապա՛նձվես դու, պապա՛նձվես, չորա՛նաս: Երկրորդ վանկի շեշտումով կարկատանը դառնում է կրկատան: Առաջին վանկի շեշտումով կարկատանը տալիս է կարկըտան, իսկ վերջին վանկի շեշտումով կարկատանը հնչյունափոխվում է կըրկըտան-ի:

Երկվանկ կրկնավորների անջատ արտաբերումը մեր քառավանկ բառերի շեշտադրությունն է: Եղել է զանգա՛կատուն, սեղա՛նատուն, մարդա՛համար, սա-

կայն այժմ այս տեսակ բառերը մենք երկու շեշտով ենք արտաբերում. սեղանատո՛ւն, մա՛րդահաշի՛վ, հա՛րսանքատո՛ւն, հա՛րսանեկա՛մ:

Հնգավանկ բառերը մույնպես երկու շեշտով ենք արտաբերում. խըմբա՛վարություն՛, հա՛րսնախոսություն՛, տրա՛մադրություն՛ և այլն:

Բայերը շեշտում ենք. ասո՛ւմ եմ, բերո՛ւմ եմ, մընո՛ւմ եմ, գընո՛ւմ եմ, որոնո՛ւմ եմ, կամենո՛ւմ եմ: Իսկ հնգավանկ բայերը՝ հիվանդա՛նում եմ, տկարա՛նում եմ: Իսկ սրանց ժխտականը՝ չե՛մ ասում, չի՛ ասում, չէի՛ ասում: Ա՛սավ, չա՛սավ, մի՛ն էլ տեսավ: Բայերի շեշտը փոխվում է, եթե դերանունը շեշտվում է: Ե՛ս եմ ասում, դո՛ւ ես ասում, մա՛ գնաց: Շեշտվող վանկերը դառնում են անշեշտ ու սահուն, իսկ սուղ վանկերը չքանում են: Նա՛ գընաց դառնում է մա՛գ-մաց: Դո՛ւք կըտեսնեք հնչվում է դուքի տեսնեք: Մա՛րդ եկավ, ձիավո՛ր անցավ, փա՛յտ առավ, գութա՛ն գնեց, վաճառակա՛ն եկավ: Այս նախադասությունների մեջ բայերը շեշտ չունեն, իսկ եթե ենթակառուցում ու խնդիրները հոդով են, բայերը շեշտը պահպանում են: Մարդը եկա՛վ: Ձիավորը անցա՛վ: Փայտը տարա՛վ:

Մակբայները շեշտը առնում են իրենց վրա, իսկ բայերը շեշտագրվում են: Լա՛վ խոսեց, պի՛հդ կաց: Մակբայների ուժեղ շեշտից հետո բայերը ուժաթափվում և շեշտ չեն առնում:

Հուսահատվեց, բայց շա՛տ հուսահատվե՛ց: Այս վերջին եց-ը թույլ շեշտ է առնում: Նե՛րս ընկավ, դո՛ւրս գնաց, սի՛րտ առավ, մա՛րդ եմ, հիվա՛նդ եմ: Այս կարճ նախադասությունները շեշտվում են սովորական բառերի տարազով: Ե՛ս եմ = աշո՛ւն: Դո՛ւ եկա՛ր = անա՛սում: Ես կուզեի՝ = անտառապետ: Արոր է = անպիտան: Երկվանկ նախադասություններն արտաբերվում են անանջատ: Մա՛րդ է: Լա՛վ մարդ է նախադասության անաջին վանկը քիչ զատվում է: Շատ լավ/մարդ է: Նա շատ լավ/մարդ է:

Իսկ հնգավանկ և ավել նախադասությունները բաժանվում են երկու մասի՝ կազմելով երկու արտաբերական միավոր, և առնում են երկու շեշտ՝ այսինքն կազմում են երկու ոտք: Հիվա՛նդը շո՛ւտ վեր կացավ: Հասմի՛կը շա՛տ լավ կի՛ն է: Եթե մույնիսկ մի բայ ենք արտաբերում, արտահայտվում է ընդհատումներով: Կե՛րպարանափոխե՛ցինք:

Կրկնավորները շեշտում են երկրորդ վանկը: Երբ սրանք ածանց են ստանում, շեշտվում է ածանցը: Ընդ որում ուժգին է առաջին շեշտը. ֆը՛սֆըսո՛ց:

Կա նաև քերականական կամ ճարտասանական շեշտ, որ կոչվում է նաև տրամաբանական շեշտ: Ամբողջ նախադասության որևէ բառի մի վանկ ավելի ուժգին է շեշտվում, քան մնացած բոլորի վանկերը: Այս վերջինները սովորական շեշտով են արտաբերվում, իսկ այդ մեկը ընդգծվում է:

Երբ հանրահայտ ճշմարտություն ենք պատմում, բոլոր բառերն էլ հավասար են շեշտվում: Եթե դրանց մեջ կա մի բառ, որ ուժգին շեշտ է առնում, դա կոչվում է քերականական շեշտ: Խոսքը, օրինակ, չի վերաբերում ստորոգյալի ու խնդրի կամ ենթակայի ու ստորոգյալի շեշտադրությանը սովորական շարադրման մեջ: Այստեղ մկատի չի առնվում, թե որ բառն է ուժեղ կամ թույլ արտաբերվում, մույնիսկ այդ ուժգնությունը հատկապես մակբայի, հարցական այս կամ այն բառի վրա մկատի չի առնվում, անմկատելի է մնում: Քերականական շեշտը այս կամ բառի վրա շատ

ուժգին է և խիստ զանազանվում է մյուս բառերի շեշտերից: Երբ մենք ասում ենք Արքայանը ծնվել է Քանաքեռ գյուղում, հայտնում ենք մի պատմական իրողություն, և այդտեղ բոլոր բառերն ունեն իրենց սովորական շեշտադրությունը: Ոչ մի բառ մյուսի հանդեպ գերադաս չէ: Իսկ երբ ասում ենք՝ Արքայա՛նն է Քանաքեռում ծնվել: Արքայան բառը ուժգին շեշտ է առնում, որ նշանակում է, թե Արքայա՛նն է Քանաքեռում ծնվածը, և ոչ թե մի այլ գրող: Իսկ եթե ասում ենք Արքայանը Քանաքեռո՛ւմ է ծնվել, ուժգին շեշտը առնում է Քանաքեռ բառը, որ նշանակում է Քանաքեռում, և ոչ մի այլ գյուղում: Ուրեմն նախադասության որևէ բառի այդպիսի շեշտը փոխում է նախադասության մասնավոր նշանակությունը:

Ենթադրենք, այսօր մեզանից մեկնումեկը պետք է մեկնի Վանաձոր, բայց չգիտենք, թե ով: Մեկը գալիս և ասում է, Ջեմմա՛ն է մեկնելու Վանաձոր: Մեկնումեկի մեկնումը մեզ ծանոթ էր, սա հոգեբանական ենթական է, իսկ Ջեմման մեզ անծանոթ էր: Սա էլ հոգեբանական ստորոգյալն է, հենց սա էլ այդ ուժգին շեշտն է առնում: Ուրեմն այդպիսի շեշտ առնում է այն բառը, որ տվյալ նախադասության մեջ անծանոթ է և բացահայտվում է հաջորդ նախադասության մեջ: Այդպիսի բառեր են մինչե՛րիսկ, նա՛մանավաճը, մի՛նչ և անգամ, նո՛ւյնիսկ, միա՛ն, անգա՛մ: Սրանք նախադասության մեջ այդ ուժգին շեշտը կրում են իրենց վրա: Այդպես են նաև հարցական բառերը՝ ե՞րբ, ի՞նչո՛ւ, ո՞վ, ի՞նչ, ի՞նչպես և սրանց պատասխան բառերը. երե՛կ, ուսանելո՛ւ, Արաքսի՛ն, խնձո՛ր, բարեհաջո՛ղ: Ի՞նչ են ասում: Բա՛ն էլ չեմ ասում: Ե՞րբ գնաց. երե՛կ գնաց: Անծանոթ բառն առաջ է քաշվում, դառնում նախադասության կենտրոնական դեմքը, ողջ ուշադրությունը բևեռվում է այդ բառի վրա:

Այսպիսի շեշտ է վերցնում նաև արտահայտչական կրկնությունը: Մարոն թափառում էր մենակ, մենա՛կ և տկլոր: Հայերեն խոսիք, հայերե՛ն: Սովորական կրկնությունն այդպիսի շեշտ չի պահանջում: Ես գիրք եմ կարդում, իսկ դու լրագի՛ր ես կարդում:

Մենք շարադրեցինք Նիկոլ Աղբալյանի թոռուհի, բայց հիմնականում հայոց շեշտի ուղեմշող տեսությունը, որը մանրամասնելու, լրացնելու, ամբողջացնելու կարիք է զգում: Սա, կարելի է ասել, մեր շեշտադրության ուսումնասիրության միակ փորձն է: Մեր երաժշտագետ լեզվաբաններին է մնում այս տեսության լրացումն ու ամբողջացումը, որը կլինի շատ շնորհակալ մի աշխատանք և փառք ու աստիճան կշնորհի հեղինակին արժանավորապես:

Պետք է ասենք, որ ինքը՝ ազնիվ երախտավորը, մի քանի անգամ նշում է, թե ինքը մանրամասն չի ուսումնասիրել: Այս աշխատանքը նրա հայերենագիտության իմացության արդյունքն է և ոչ թե գիտական ուսումնասիրությունը, որ ավելի կատարյալ գործ կլիներ: Ինչ որ է, մեր շեշտադրության ուսումնասիրության հիմքը և գծագիրը կա, մնում է հմուտ մեկը, որ ամբողջացնի շենքը:

* Հայերենի շեշտի մասին հոդված ունի նաև Մ. Արեղյանը, որ տպվել է 1890 թ. «Նոր դարում»:

